

Recenzja — Review.

TARBOTON W., TARBOTON M. A Guide to the Dragonflies and Damselflies of South Africa. Penguin Random House South Africa, 2019, 224 s.

Agnieszka TAŃCZUK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Nauk Biologicznych,
Katedra Zoologii i Ochrony Przyrody,
ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin, ORCID: 0000-0002-1825-8937,
e-mail: atanczuk@gmail.com

Abstract: The field guide covers 164 species found in South Africa, Lesotho and Eswatini (former Swaziland). It contains professional photographs and useful illustrations of key features of both Zygoptera and Anisoptera. There are distribution maps to all of the species, information about size, occurrence and identification. All dragonfly names are in English, Latin and Afrikaans – spoken in those countries. Tables and plates are well designed for comparison of similar species. Wing venation and pterostigma pictures are especially important features for African species to distinguish them from one another. Additionally, apart from Red Listing, there is also Dragonfly Biotic Index (DBI) to monitor water quality in aquatic systems in a form of a scale from 0 to 9, whereas 0 is a widespread species, and 9 – threatened. Moreover, some larvae pictures were also added by the authors at the end of the guide.

Key Words: Odonata, South Africa, Lesotho, Eswatini, Swaziland, Afrikaans, larvae, review.

Afryka – marzenie każdego przyrodnika, niezależnie od dziedziny, jaką się zajmuje. Świat nie do końca jeszcze odkryty, pełen tajemnic i nowych gatunków. Jest to też zupełnie nowy świat, jeżeli chodzi o identyfikację gatunków ważek, w porównaniu z tym, który znamy z Polski, a nawet z innych krajów Europy. Na kontynencie afrykańskim stwierdzono ogółem ok. 850 gatunków ważek z podrzędów Anisoptera i Zygoptera i nawet jeśli ograniczymy się do tych 164 gatunków opisanych w książce małżeństwa TARBOTONÓW, i tak będzie to prawie dwa i pół razy więcej niż w Polsce! Wiedza i doświadczenie zdobyte podczas obserwacji ważek w Polsce mogą być niewystarczające, gdyż jak piszą autorzy, nad jednym strumieniem można spotkać nawet 6 podobnych do siebie gatunków z jednej tylko rodziny Libellulidae. Warwick i Michèle TARBOTON wyjaśniają przy pomocy szczegółowych rycin, ilustracji i zestawień, na jakie różnice w użytkowaniu skrzydeł i w pterostigmach należy zwrócić uwagę, by nie popełnić błędu w oznaczeniu. W faunie Afryki Południowej, do której autorzy wliczają Republikę Południowej Afryki, Lesotho i Eswatini, wyróżnia się 12 rodzin ważek, zgodnie po 6 Anisoptera (98 gatunków) i 6 Zygoptera (66 gatunków); dla porównania, w Polsce mamy 9 rodzin Odonata.

Tylko cztery rodzaje ważek z fauny Polski pokrywają się z tymi w Afryce Południowej: *Leptotarsus*, *Ischnura*, *Anax* i *Onychogomphus*. Cztery gatunki „afrykańskie” spotkamy również w Polsce: *Sympetrum fonscolombii*, *Crocothemis erythraea*, *Anax imperator* i *Anax ephippiger*. Za to w Afryce Południowej jest aż 15 gatunków lecich (*Orthetrum*), w Polsce zaledwie cztery! Gdy mamy do czynienia z taką różnorodnością biologiczną, każda pomoc jest na wagę złota. Oczywiście nie można porównywać kontynentu europejskiego i afrykańskiego, gdyż mamy

do czynienia z różnymi strefami klimatycznymi, jednak taka myśl kusi i robimy to bezwiednie, żeby wyobrazić sobie, z czym będziemy mieli do czynienia, wybierając się w taką podróż, nawet, jeśli jest ona na razie tylko wyprawą w głąb książki.

A przygoda zaczyna się od pierwszych stron i bardzo interesującego wstępu o cyklu dziennym i nocnym ważek, a także o ważkach w kulturze, z lingwistycznym dodatkiem – określeniami w języku afrikaans: *waterjuffers* (Zygoptera), *naaldekokers* (Anisoptera). W książce nazwa każdego gatunku jest podana w języku angielskim i łaćńskim, a także w afrikaans, który jest używany we wspomnianych krajach. Przed rozdziałami omawiającymi poszczególne rodziny ważek znajduje się szczegółowe wprowadzenie z kluczem przedstawiającym różnice w użytkowaniu skrzydeł, w budowie przydatków analnych (np. strona nr 122, rodzina Gomphidae), a przy poszczególnych gatunkach – ilustracje z kolorem i rozstawem oczu, czy rysunkami na tułowiu.

Główny rdzeń przewodnika TARBOTONÓW to oczywiście opis poszczególnych gatunków wraz z określeniem ich wielkości, miejsc obserwacji w Afryce Południowej, różnic w wyglądzie obu płci, a także, przy niektórych gatunkach, osobników młodocianych – podobnie, jak w podobnych tzw. *guides*. Zdjęcia są bardzo dobrej jakości, często autorzy pokazują pewną cechę kluczową w przybliżeniu, właśnie na podstawie zdjęcia. Co ciekawe, każde zdjęcie ważki w tym przewodniku jest podpisane nie tylko nazwą gatunkową i płcią, ale też miejscem i miesiącem obserwacji – wcześniej nie spotkałam się z takimi danymi szczegółowymi, co istotnie pokazuje skrupulatność autorów. Ilustracje dopełniają całości, wskazując jeszcze dokładniej na cechy determinujące. W książce *A Guide to the Dragonflies and Damselflies of South Africa* znajdziemy mapy rozmieszczenia dla każdego gatunku, a także mapy biomów, ze średnimi rocznymi temperaturami i opadami.

Bardzo interesującym dodatkiem, przypisanym do każdego z opisywanych gatunków, jest tzw. *Dragonfly Biotic Index* (DBI), który powstał w Afryce Południowej do monitorowania jakości wody. Dane gatunki w określonym siedlisku otrzymały liczby od 0 do 9 na podstawie zasięgu geograficznego, statusu na czerwonej liście ważek oraz ich wrażliwości na zanieczyszczenie środowiska i inne zagrożenia. W takiej skali 0 oznacza gatunki szeroko rozpowszechnione, z dużą liczbą populacji i tolerancyjne na zmiany w siedlisku, te bliżej 9 są gatunkami zagrożonymi wyginięciem, wrażliwymi na zmiany środowiska. Wskaźnik DBI dla rzeki czy jeziora jest wyliczany poprzez ocenę składu gatunkowego ważek w danym siedlisku, zsumowanie wszystkich wskaźników DBI dla gatunków z tego siedliska i podzielenie tych wartości przez całkowitą liczbę gatunków stwierdzonych w tym siedlisku. Z ciekawostek, dla czterech gatunków, które spotkamy zarówno w Afryce Południowej jak i w Polsce, wskaźnik DBI wygląda następująco: *Sympetrum fonscolombii* – 0, *Crocothemis erythraea* – 0, *Anax imperator* – 1, *A. ephippiger* – 2. Status zagrożenia tych gatunków jest oznaczony jako LC (*least concern* – najmniejszej troski), określony zarówno dla Afryki Południowej jak i w skali globalnej. W Polsce taki indeks wyglądałby inaczej, gdyż husarz wędrowny sporadycznie zalatuje do Polski, nie licząc nalotu z roku 2019 (MICHALCZUK i in. 2020), szablak wędrowny to ważka południowa, której populacja powinna rosnąć ze względu na ocieplenie klimatu, ale gatunek wciąż nie jest liczny, natomiast husarz władca to gatunek pospolity. W państwach omówionych w książce występuje pięć gatunków z wartością indeksu DBI równą 9 (cztery Zygoptera i jeden Anisoptera) – to bardzo cenne informacje, warto byłoby podobne elementy zawrzeć w przewodnikach do ważek europejskich. Na ostatnich stronach książki nie zabrakło też zestawień rysunków larw z linijką dla porównania wielkości, które pozwalają na zorientowanie się w kształcie wylinek.

Dużo miejsca autorzy poświęcają na identyfikację poszczególnych gatunków, co jest jak najbardziej na miejscu, gdyż jest to przewodnik terenowy. Jednak zabiera to miejsce na informacje dotyczące rozmieszczenia, które są bardzo interesującym elementem z punktu widzenia badań naukowych. Warwick i Michèle TARBOTON powołują się na dane historyczne i pierwsze obserwacje danego gatunku na omawianym terenie, a chciałyby się dowiedzieć więcej na temat procesów, jakie nastąpiły w przeciągu kilku ostatnich dekad; jak zmiany klimatyczne wpłynęły na odonatofaunę tego rejonu świata. Pozostaje również niedosyt informacji o bionomii ważek Afryki oraz specyfiki tamtejszych siedlisk, co dla Europejczyka byłoby szczególnie cenne ze względu na dużą odrębność klimatyczną. Co prawda są opisy poszczególnych rodzin na początku każdego rozdziału, ale skupiają się one ponownie na różnicach w budowie, koniecznych do identyfikacji. Książka ta byłaby dla naukowca ważnym uzupełnieniem informacji o ważkach Afryki Południowej, jeżeli chodzi o szczegółowe elementy budowy ciała, ale nie jest to monografia naukowa, za którą w Europie z pewnością służy przewodnik DIJKSTRY i in. (2020). Nie jest to jednak wada, a specyfika tej publikacji i moim zdaniem książka ta spełnia wymagania dobrego przewodnika terenowego. Autorzy odwołują się do wielu publikacji naukowych i stron internetowych, do których należałoby zajrzeć, żeby odnaleźć kontekst do informacji dotyczących morfologii opisanych gatunków, zdając sobie sprawę z tego, że tak różnorodna grupa organizmów i specyfika omawianego terenu, wymaga uzupełnienia. Podsumowując, przewodnik TARBOTONÓW wydaje się być świetnym narzędziem do pracy w terenie zarówno dla amatorów jak i profesjonalistów, nie będzie jednak podstawową pozycją książkową w opracowaniach *stricte* naukowych. W marzeniach czy planach na wyjazd do Afryki, w celu obserwacji ważek, na pewno warto wziąć ze sobą tę książkę. Trzeba ją mieć przed wyprawą, żeby zapoznać się z ogromem rodzajów i gatunków, ale przede wszystkim w trakcie, aby na bieżąco potwierdzać przy jej pomocy nasze oznaczenia w terenie. Mi pozostaje życzyć wszystkim egzotycznych podróży i tak dobrych przewodników jak wyżej wymieniony, by mieć profesjonalną pomoc w każdej sytuacji.

Piśmiennictwo

- DIJKSTRA, K-D.B., SCHRÖTER, A., LEWINGTON, R. 2020. Field Guide to the Dragonflies of Britain and Europe. Second edition. Bloomsbury Nature Guides, London.
- MICHALCZUK W., BUCZYŃSKI P., BUCZYŃSKA E., CZECHOWSKI P., CYMBAŁA R., DŁUGOSZ I., DOMAGAŁA M., DUMAŃSKI J., GAŁAŃ M., GÓRAJSKI L., GRABEK., GUMUŁKA P., GWÓDŹ R., KOLAGO G., KOWALCZYK M., KRÓL J., LEWANDOWSKA E., LEWANDOWSKI K., ŁAGOSZ P., MIKOŁAJCZUK P., NOWICKA K., OSTROWSKI K., PAWLAK S., PIETRASIK G., RATAJCZAK J., RAUNER-BUŁCZYŃSKA E., SENN P., SIECZAK K., ŚWITAŁA D., ŚWITAŁA M., TAŃCZUK A., WISZNIOWSKA M., WOLNY M.S., ZABŁOCKI P. 2020. Bezprecedensowa inwazja husarza wędrownego *Anax ephippiger* (BURMEISTER, 1839) (Odonata: Aeshnidae) na Polskę w roku 2019. Odonatrix, 16 (10): 1-24.